

EVOLUCIÓ GEOPOLÍTICA

Comprendre la pluralització geopolítica del Mediterrani

L'impacte de poders regionals i globals a la regió Mediterrània en l'època de retirada gradual dels Estats Units i la Unió Europea

Dario Cristiani

Il·lustració de [Carole Hénaff](#)

Un dels esdeveniments geopolítics més notables dels darrers anys és l'aparició visible, o més ben dit, el retorn de la multipolaritat al Mediterrani. La percepció d'un desinterès creixent per part dels Estats Units de configurar la dinàmica mediterrània i la incapacitat de la Unió Europea (UE) d'omplir-ne el buit han creat un espai que inevitablement ompliran altres potències. Tot i no tenir una estratègia mediterrània específica, Washington ha estat una important potència mediterrània durant més de dos-cents anys.

Des del final de la guerra freda, els EUA han estat la potència militar dominant indiscutible de la zona. La fase unipolar al Mediterrani es va traduir en una mena de domini per defecte per manca de competència. Europa era el principal soci econòmic dels països meridionals del Mediterrani, però mai no ha esdevingut un competidor geopolític.

En aquest context, les revolucions de la Primavera Àrab van representar un punt d'inflexió per a aquest retorn de la multipolaritat. Turquia va adoptar una postura molt activa arran d'aquest esdeveniment. Erdogan va intentar aprofitar-se d'aquesta onada per enfortir el

paper turc al Mediterrani. Malgrat diversos contratemps (Egipte, Síria i parcialment Tunísia, països en els quals Turquia va lluitar per preservar algunes de les fites assolides després de les revolucions i que van mostrar els límits d'aquest plantejament), Ankara va obtenir una important victòria en canviar el curs del conflicte a Líbia, on va intervenir obertament en suport del Govern d'Acord Nacional (GNA), recolzat per l'ONU. Tanmateix, un paper turc més assertiu al Mediterrani es considera quelcom normal si mirem el Mediterrani des d'un punt de vista històric: l'absència turca no era natural, al contrari. Així doncs, els avenços turcs a Líbia són el senyal del retorn de Turquia com a participant plenament mediterrani.

Un paper turc més assertiu al Mediterrani es considera quelcom normal si mirem el Mediterrani des d'un punt de vista històric. Els avenços turcs a Líbia són el senyal del retorn de Turquia com a participant plenament mediterrani

Tot i això, l'interès aquí se centra principalment en els participants no mediterranis i en el seu paper a la zona, el qual ha esdevingut cada vegada més important durant els darrers anys. Aquest és clarament el cas de Rússia i la Xina, dues superpotències que, per diferents motius i de diferents maneres, són cada vegada més essencials en la configuració de la dinàmica de la conca. A més a més, l'anàlisi se centra en com l'espai mediterrani ha esdevingut més significatiu per al Consell de Cooperació del Golf (CCG). Per als països del Golf, el Mediterrani va passar de ser una zona en la qual estenien la seva influència econòmica a ser una zona a la qual han exportat les seves ruptures internes, que tendeixen a replicar-se en la política interior de diversos països mediterranis. Així, aquest treball se centrarà a analitzar les característiques de la participació mediterrània d'aquests tres actors.

L'ascens de la Xina

La Xina és el veritable nouvingut de la geopolítica del Mediterrani. De fet, el seu paper en aquesta zona només ha esdevingut més rellevant en les darreres dues dècades i s'ha accelerat gràcies des del llançament de la iniciativa *Belt and Road* (IBR) el 2013 per part del president Xi Jinping. Tot i això, seria erroni caracteritzar el plantejament xinès sobre la base d'una estratègia específica dissenyada per al Mediterrani. La definició d'aquesta àrea en la política exterior i la cooperació internacional xineses és, com a mínim, ambigua. L'estratègia xinesa se centra en diverses parts del Mediterrani (sud d'Europa, nord d'Àfrica, Orient Mitjà), amb un conjunt propi d'impulsors i prioritats per a cadascuna d'elles.

Fins al final dels anys noranta, la història de l'Orient Mitjà i, per extensió, del Mediterrani, es podria haver escrit sense tenir en compte la Xina [1]. Durant l'època de Mao, aquests espais es trobaven molt més enllà de les preocupacions i els interessos immediats xinesos,

atesa la llunyania geogràfica de la zona respecte de la República Popular de la Xina [2]. Durant el període de reformes i obertura, a partir de 1978, l'interès per l'Orient Mitjà va evolucionar i es va estendre considerablement. Aquest canvi també va agafar un nou impuls després del final de la guerra freda, quan la Xina es va convertir en un importador net de petroli a mitjan anys noranta. En aquell moment, Pequín va començar a participar estratègicament i comercialment a l'Orient Mitjà.

Des de principis de la dècada de 2010, l'atenció de la Xina per l'espai mediterrani ha augmentat exponencialment. Els mandataris xinesos, i també el món en general, es van adonar de la significativa importància geoestratègica de l'Orient Mitjà per a la Xina [3]. Aquest interès, tot i ser bàsicament geoeconòmic, també adquireix una dimensió geopolítica més definida. En primer lloc, la Primavera Àrab va suposar un repte important per al paper xinès en aquest espai. La resposta xinesa va trigar molt a desenvolupar-se en comparació amb la dels països occidentals, perquè la Xina cultivava lligams amb règims autoritaris de la zona, com els d'Egipte, Líbia i Síria [4]. Les principals preocupacions dels xinesos eren preservar els seus interessos i les seves inversions econòmiques en els països afectats i garantir la seguretat dels seus ciutadans que vivien i treballaven a les zones afectades. La Primavera Àrab també va suposar un repte ideològic directe per al partit comunista xinès, perquè aquest aviat va començar a preocupar-se pel fet que el sentiment de democratització que recorria el món àrab pogués incitar i mobilitzar políticament grups nacionals desafectes.

L'adquisició d'accions dels ports marítims mediterranis es va convertir aviat en una prioritat essencial en l'aparició de la Xina com a participant important dins l'espai mediterrani. En consonància amb el domini de les consideracions geoeconòmiques sobre els imperatius geopolítics immediats, la Xina ha invertit importants recursos econòmics per adquirir accions i controlar diversos ports marítims al Mediterrani. El cas més evident és l'interès xinès al Pireu.

Caldria una major capacitat per configurar les dinàmiques polítiques i intervenir en conflictes actius per implantar amb èxit la IBR. A hores d'ara, la Xina continua sentint-se més còmoda intervenint-hi a través del seu sòlid poder econòmic

Tot i això, seria erroni descartar aquesta evolució com quelcom únicament geoeconòmic. Aquestes consideracions són crucials, però el plantejament cada cop és més holístic. De moment, els interessos geopolítics de la Xina es localitzen principalment en el seu entorn més proper. Per això, és probable que el desenvolupament d'una presència militar al Mediterrani no sigui automàtic i és molt probable que trobi resistència, tant internament com per part d'alguns dels països en els quals la Xina ha invertit recursos en els darrers anys. El fet que la Xina, el 2015, participés durant deu dies en una perforació marítima conjunta amb Rússia al Mediterrani oriental demostra que aquest interès ja forma part de l'horitzó estratègic xinès. De fet, caldria una major capacitat per configurar les dinàmiques

polítiques i intervenir en conflictes actius, ja que un element essencial per implantar amb èxit la IBR és l'estabilitat a l'Orient Mitjà i, per tant, la Xina hauria de contribuir a la resolució dels conflictes regionals. Aquest objectiu sembla quedar molt lluny de la capacitat geopolítica de la Xina en aquests moments [5]. A hores d'ara, la Xina continua sentint-se més còmoda intervenint-hi a través del seu sòlid poder econòmic, i lluita per tenir un paper en contextos altament militaritzats, com ho demostren els casos de Líbia i Síria

El retorn de Rússia

Si observem la participació russa al Mediterrani, la lògica contrasta amb la de la Xina: els recursos econòmics limitats i la influència geoeconòmica es compensen amb un ús acuradament calculat d'aquestes opcions limitades. Rússia identifica metodològicament les àrees en què la relació cost/oportunitat de la inversió política és millor, principalment per l'absència de competència seriosa, i hi actua en conseqüència. A més, a diferència de la Xina, Rússia no és un nouvingut al Mediterrani i la seva visió estratègica de la zona és més unificada i coherent. De fet, les Rússies tsarista, soviètica i putinista comparteixen diverses similituds significatives, que són encara més sorprenents si es compara la Rússia tsarista del segle XIX amb la Rússia de Putin del segle XXI [6].

Històricament, un element essencial en el plantejament rus de la zona ha estat la seva obsessió per tenir accés als anomenats mars càlids, i el Mediterrani és el mar càlid per excel·lència. Des d'aquest punt de vista, l'accés al Mediterrani sempre s'ha considerat un objectiu estratègic fonamental. Un resultat natural d'aquesta necessitat geoestratègica és que la relació amb, primer, l'Imperi otomà i, després, la República de Turquia ha estat essencial, no només per a la dinàmica de la presència i la defensa russes al mar Negre, sinó perquè, en general, Moscou sempre ha necessitat mantenir certa influència sobre Turquia.

Al començament de l'era de Putin, Rússia tenia molt poca influència a l'Orient Mitjà. En aquells anys, les prioritats de Putin eren principalment nacionals: la primera presidència de Putin (2000-2008) es va centrar sobretot en la reestructuració de l'Estat, la recentralització del control i la fi de les forces centrífugues que havien dut el país prop de la desintegració els anys noranta.

Durant el segon mandat de Putin, l'atenció envers la política exterior va començar a ser més marcada. L'interès pel Mediterrani era, com va descriure Ilya Bourtnan, "de tot menys ideològic" [8]. Aquest pragmatisme es va convertir en dues grans tendències: Rússia recuperava deutes dels països de la zona i, quan no era possible, transformava aquests deutes en oportunitats per a la penetració econòmica i enfortia les relacions amb tots els participants de la zona. D'aquesta manera, podia estrènyer vincles amb països rivals, tal com demostren les relacions de Rússia amb Algèria i el Marroc.

La participació russa al Mediterrani contrasta amb la de la Xina: els recursos econòmics limitats es compensen amb un ús acuradament calculat d'aquestes opcions limitades

En els primers dies de la presidència de Putin, el plantejament era molt prudent. Rússia va romandre majoritàriament passiva en l'època de les anomenades revolucions de colors que abraçaven tota Euràsia. Aquesta actitud va començar a canviar, tal com es demostra de manera visible amb la intervenció de Rússia a Geòrgia el 2008. Les febles reaccions de l'OTAN i de la UE davant d'aquest fet van encoratjar Rússia, i Moscou es va tornar més audaç, amb l'objectiu de tornar a adquirir l'estatus i la influència que havia perdut en el caos dels anys noranta. L'impacte d'aquest conflicte es va subestimar en gran manera, no només en aquell moment, sinó també en els mesos següents. En lloc d'això, tal com va argumentar correctament Michael Kofman, "aquesta guerra va anunciar una transició important en la política internacional", perquè el conflicte dels cinc dies d'agost "presagiava el retorn de la política de grans potències i el final del període posterior a la guerra freda" [8]. De fet, ja en aquell moment, existia la creixent sensació que Rússia i Occident acabarien xocant al Mediterrani.

Aquesta nova evidència es va fer més clara a mesura que passaven els anys. Va dur Rússia a fer alguns moviments diplomàtics atrevits que tindrien un profund impacte en l'arquitectura geopolítica del Mediterrani. Des d'aquest punt de vista, les intervencions russes a Ucraïna el 2014, Síria el 2015 i Líbia el 2016 formen part del mateix plantejament interconnectat. La participació de Rússia a la zona també és una eina per competir amb les potències occidentals, dominada per consideracions més àmplies sobre la supervivència i les relacions amb Europa.

En tots aquests casos, Rússia es va adonar que els Estats Units i els països europeus no hi haurien intervingut; així, el cost polític i econòmic de la intervenció hauria estat més fàcil de gestionar, tenint en compte els recursos limitats de Rússia. Hi ha una lògica rigorosa en aquest plantejament: Rússia intervé només on troba buits per omplir. Militarment, com a Síria i Líbia, però també econòmicament, sobretot si la inversió és poc important, com en el cas de la inversió russa en una refineria al Marroc.

El Consell de Cooperació del Golf: romanem dividits

La Xina i Rússia, particularment la primera, són dues superpotències amb ambicions més o menys globals. No obstant això, un altre participant extern important en el Mediterrani, i que ha esdevingut cada vegada més crucial per als equilibris de la conca, és el Consell de Cooperació del Golf (CCG). En aquest cas, aquest participant difícilment es pot considerar un participant unitari, sobretot després del 2017. La visibilitat més gran del paper dels països àrabs del Golf al Mediterrani va ser resultat directe de la Primavera Àrab. Així, aquests esdeveniments van desencadenar aquest procés d'erosió gradual de la cohesió interna de l'organització, la qual cosa va ampliar la bretxa pel que fa a plantejaments, percepcions i narracions ideològiques, i que va culminar amb el bloqueig de Qatar el 2017.

El CCG es va crear el 1980. Tanmateix, les relacions entre aquests i els països mediterranis van esdevenir cada vegada més significatives durant els anys setanta, a conseqüència dels dos booms del petroli, el 1973 i el 1979, impulsats principalment per ajudes i remeses públiques. Aquella època es va caracteritzar pel fort ascens dels estats rendistes del Golf,

que redistribuïen aquesta riquesa als països veïns com a eina d'influència en la política exterior [9]. La força econòmica, més que la influència política i diplomàtica, representava el principal element que caracteritzava la presència del CCG a la conca.

La Primavera Àrab va provocar alguns canvis dins del CCG i en la seva projecció exterior, però no va ampliar la seva difusió geogràfica formal ni va reforçar el seu paper com a participant unitari i corporatiu. De fet, la Primavera Àrab va desencadenar un procés de fragmentació interna i una competència creixent entre els blocs del consell, que va culminar amb el bloqueig de Qatar i les divisions que van sorgir obertament el 2017 [11].

La crisi de la COVID-19, juntament amb la crisi del petroli, probablement tindrà un impacte enorme sobre la capacitat del Golf d'utilitzar eines econòmiques per augmentar la seva influència política en el Mediterrani

Qatar es va mostrar molt actiu en el seu suport als Germans Musulmans a tota la regió, juntament amb Turquia. En canvi, l'Àràbia Saudita, els Emirats Àrabs Units i Bahrain van esdevenir el front contrarevolucionari que tenia com a objectiu debilitar l'ascens dels Germans Musulmans. En aquest context, el paper dels Emirats cada vegada era més rellevant i fins i tot van arribar a eclipsar la projecció de poder de l'Àràbia Saudita. Aquesta dinàmica era innegable a Líbia, un país on els EAU van esdevenir el partidari essencial de l'ascens del senyor de la guerra de Líbia oriental, Khalifa Haftar. Tanmateix, Líbia només va ser la punta de l'iceberg, una situació en la qual el paper dels EAU va ser tan dominant que Khalifa Haftar només responia davant d'Abu Dhabi. A la conferència de Berlín sobre Líbia organitzada per Alemanya el gener de 2020, els EAU van ser l'únic país convidat del Golf.

No obstant això, malgrat les ambicions geopolítiques dels països del Golf al Mediterrani, la influència econòmica exercida mitjançant ajuts i inversions continua sent crucial per a aquesta projecció, a totes dues bandes de la *barricada del Golf*. Des d'aquest punt de vista, la crisi de la Covid-19, juntament amb la crisi del petroli empitjorada per la recessió mundial provocada pel coronavirus, probablement tindrà un impacte enorme sobre la capacitat del Golf d'utilitzar eines econòmiques per augmentar la seva influència política en el Mediterrani.

Conclusions

El retorn de la multipolaritat al Mediterrani és una de les tendències més notables i actuals de la política global. El minvant interès nord-americà per implicar-se directament en la zona i la incapacitat de la UE per intervenir-hi han deixat un buit que altres potències han anat omplint. Turquia n'és una, però Ankara difícilment es pot considerar una potència mediterrània externa. En canvi, diversos participants no mediterranis són cada vegada més rellevants en la configuració de la dinàmica de la zona.

Un és la Xina, per exemple, gràcies al seu sòlid poder econòmic i a la importància que té aquesta zona per a les seves necessitats energètiques i les seves ambicions per dur endavant la IBR. No obstant això, la seva incapacitat per exercir influència, particularment en zones de conflicte, pot representar un obstacle per a la seva penetració mediterrània. Durant els darrers anys, Rússia també ha tornat a ser una potència rellevant després del declivi dels anys noranta. Gràcies a una política exterior impulsada per un pragmatisme abismal, Moscou ha intentat enfortir les relacions amb tots els participants d'interès, fins i tot amb països en desacord entre ells, i ha emplenat els buits que ha deixat la inacció dels Estats Units i Europa, com es demostra clarament amb la reeixida i altament eficaç participació russa pel que fa a cost/oportunitat a Síria i Líbia.

Darrere d'aquestes dues superpotències mundials, els països del Golf també han incrementat la seva presència, principalment a través de la influència econòmica. Tanmateix, per a aquests, aquesta àrea també s'ha convertit, sobretot després de la Primavera Àrab, en una zona on han exportat les seves escissions polítiques i ideològiques internes, i és probable que l'impacte de la crisi de la Covid-19 mini la seva capacitat d'exercir influència sobre els països mediterranis.

Aquestes presències alteren estructuralment l'equació de la seguretat mediterrània i han desencadenat una sèrie de tendències notables, però preocupants, sobretot si les mirem des de Brussel·les: una militarització contínua de la conca, una major competència per la influència econòmica de la UE sobre els països veïns i l'augment de poders autoritaris que promouen models de govern alternatius. Tots aquests factors contribuiran a ampliar encara més les fissures estructurals que caracteritzen el Mediterrani, un mar que massa sovint és unit només en el mite i la retòrica, però polaritzat i fragmentat en la seva tràgica realitat quotidiana.

REFERÈNCIES

- 1 — Fred Halliday, *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 98
- 2 — Yitzhak Shichor, 'China's Upsurge: Implications for the Middle East', *Israel Affairs* 12, no. 4 (2006): 669.
- 3 — Andrew Scobell, 'Why the Middle East Matters to China', in *China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative*, ed. Anoushiravan Ehteshami and Niv Horesh (Routledge, 2017), 9.
- 4 — I-Wei Jennifer Chang, 'Chinese Policies on the Arab Spring', in *The International Politics of the Arab Spring: Popular Unrest and Foreign Policy*, ed. Robert Mason (New York: Palgrave Macmillan US, 2014), 178.
- 5 — Mordechai Chaziza, 'Religious and Cultural Obstacles to China's BRI in the Middle East', *BESA Center Perspectives Paper* (Begin-Sadat Center for Strategic Studies, 12 June 2020), Disponible [en línia](#).
- 6 — Mark N. Katz, 'Incessant Interest: Tsarist, Soviet and Putinist Mideast Strategies', *Middle East Policy* 27, no. 1 (2020): 142.

- 7 — Ilya Bourtman, 'Putin and Russia's Middle Eastern Policy', Middle East Review of International Affairs (MERIA) 10, no. 2 (2006): 1.
- 8 — Michael Kofman, 'The August War, Ten Years On: A Retrospective on the Russo-Georgian War' (War on the Rocks, 17 August 2018). Disponible [en línia](#).
- 9 — Aquí, la referència és el 2016, quan Rússia va iniciar la impressió en paral·lel de bitllets per al Banc Central de Líbia, ubicat a l'est. Els mercenaris del grup Wagner, la presència dels quals a Líbia Rússia mai no ha reconegut oficialment, van arribar al país libi el setembre de 2019.
- 10 — Giacomo Luciani, 'Oil and Political Economy in the International Relations of the Middle East', in International Relations of the Middle East, ed. Louise Fawcett (Oxford: Oxford University Press, 2016).
- 11 — Andreas Krieg, ed., Divided Gulf: The Anatomy of a Crisis (Singapore: Springer, 2019).

Dario Cristiani

Dario Cristiani és investigador IAI/GMF del German Marshall Fund dels Estats Units (GMFUS) a Washington, on fa recerca sobre la política exterior italiana, el Mediterrani i la política global en estreta connexió amb l'Istituto Affari Internazionali de Roma. També ha estat professor convidat de l'International Centre for Policing and Security (ICPS) de la Universitat de South Wales, a Pontypridd, Regne Unit. Des del 2009, col·labora habitualment a les publicacions de la fundació Jamestown Foundation i també és consultor de riscos polítics. El 2015 es va doctorar en Estudis Mediterranis i d'Orient Mitjà al King's College de Londres.